

Tale av hovedstyrets leder, Halvor Stenstadvold, Norges forskningsråd på Forskningsrådets årsmiddag 12.04.2000

Statsråder, mine damer og herrer!

Forskning ved et tidsskille

For norsk forskning var den viktigste enkelthendelse i 1999 regjeringen Bondeviks forskningsmelding. Den viste etter vår mening et helhetlige grep som kan gi grunnlag for en mer offensiv innstilling til hva vi må gjøre for at Norge ikke skal sakke lenger akterut som kunnskapsnasjon. Ytterligere løfterik var behandlingen av meldingen i Stortinget, der alle partier – og ikke minst det nåværende regjeringsparti, meget tydelig forpliktet seg til nå virkelig å satse. Selv om vi i dette land har adskillig tradisjon for å holde komfortabel avstand mellom stortingsmeldinger og budsjettvedtak, føler vi at grunnlaget dermed er lagt for mer håndfast fremgang.

Denne avklaringen er viktig på bakgrunn av at nittitallet, alt i alt, og litt spissformulert, ble et stagnasjonstiår for norsk forskning.

Forskning de siste ti år – et tilbakeblikk

La oss nå først se litt nærmere på det tiåret vi har forlatt. Ved forrige tiårsskifte hadde man bak seg en periode med økende tvil og frustrasjoner vedrørende de tidligere forskningsrådenes evne til samhandling og felles strategiarbeide. I tillegg rådde det usikkerhet om de daværende overordnede rådgivningsorganenes evne til å skape en tilstrekkelig dyptgående relasjon til forsknings- og brukermiljøene. På denne bakgrunn var Grøholt-utvalget i arbeid med sin utredning om ”organisering for helhet og mangfold i norsk forskning”. Innstillingen som kom i 91, ga støtet til adskillig debatt.

Grøholtutvalget og den etterfølgende forskningsrådsreformen førte frem til opprettelsen av Norges Forskningsråd i 1993. Det nye rådet var en unik organisasjon. Den skulle samle all forskning; alle disipliner og hele spennet fra grunnforskning til anvendt forskning. Stortinget valgte en organisasjonsmodell med et Hovedstyre og seks områdestyrer. Det var åpenbart at den nye organisasjonen fra starten av ville ha en rekke avveinings- og prioriteringskonflikter innebygget i seg. På den annen side kunne organisasjonens styrke bli at forskningspolitiske og -strategiske råd kunne gis ut fra mer overordnede perspektiver, gitt hensiktsmessige rammebetingelser og gode arbeidsprosedyrer. Dette valgte man å satse på. Ansvar for den nasjonale forskningspolitiske rådgivningen ble derfor lagt til det nye Forskningsrådet, og ikke til et frittstående organ, slik Grøholt-utvalget hadde foreslått. Norges forskningsråd skulle med andre ord fungere både som forskningsråd og som forskningspolitisk råd.

Regjeringsskiftet har brakt med seg spekulasjoner om vi vil få enkelte endringer av forskningsrådsreformen allerede før den bebudede evalueringen av Forskningsrådet er gjennomført. Blant annet er det antydning et skifte av eierskap for Forskningsrådet fra KUF til NHD. Jeg vil understreke at uansett flytting eller ei så er det sentrale poeng at ett departement blir sittende med ansvaret for helheten, og at det får et tilstrekkelig apparat til å ivareta det overordnede samordningsansvar. Nye kompliserte og uklare grenseoppganger må unngås. Selv under denne forutsetning vil en overflytting til NHD kunne skape uro i UoH-systemet som vil finne en tilknytning til dette departement uvant.

Forskningsrådets virksomhet har fra starten av vært preget av tre hovedtrekk:

For det første; sammenslutningen av de tidligere rådene la til rette for en administrativ og organisatorisk rasjonalisering som har vært gjennomført med betydelig effektivitet. Rådets administrasjon er adskillig mindre i dag enn hva summen av de tidligere råd var ved inngangen til tiåret. Vi har samtidig fått økte oppgaver og en sterk opptrapping både av den forskningsstrategiske og den forskningspolitiske rådgivningsinnsats. Det er nå behov for en faglig og administrativ styrking, hvis vi skal kunne fortsette å utvikle vårt rådgivningsarbeid, og ikke bli sittende fast i mer rutinemessig virksomhet.

For det annet har vi fått overført stadig større bevilgningsansvar og er i et godt inngrep med flere departementers forskningsaktiviteter. Paradoksalt nok har vi likevel fått stadig trangere bevilgninger til våre hovedaktiviteter. Mange har ment at dette har bevist at selve forskningsrådskonstruksjonen var gal, at det forskningspolitiske fundament var for dårlig og at vår overbevisningskraft følgelig har vært for svak. Denne utålmodighet på mange hold rundt rådet har vært krevende, og skapt et trykk som har utfordret vår evne til å arbeide langsiktig og systematisk med strategier som kan gi oppslutning.

For det tredje har rådet uaktet de krevende arbeidsbetingelser, valgt å satse langsiktig og systematisk på å utvikle en nasjonal forskningsstrategi med prioritet til den kunnskapsmessige infrastrukturen, høyt kvalifisert personell og internasjonalt forskningssamarbeid, samt til tematiske hovedsatsninger -i første rekke på områdene næringsrettet forskning, forskning for økt verdiskapning i offentlig sektor, miljørettet forskning, marin forskning og medisinsk og helsefaglig forskning. Våre råd har vært og er basert på grundige avveininger både av muligheter og forutsetninger i selve forskningen, og av samfunnsmessige behov.

Jeg vil i denne sammenheng spesielt peke på beat vi i Norge nå har et av de beste og mest omfattende kunnskapsgrunnlag i Europa å bygge våre råd på. Det er basert på statistikk og analyse, utviklet gjennom samarbeidet med Norsk institutt for studier av forskning og utdanning (NIFU), og andre sentrale miljøer som Statistisk Sentralbyrå og Step-gruppen. Samtidig trekker vi på våre samarbeidsrelasjoner med forskningsrådsorganer i de andre nordiske land. Forskningsrådets aktive deltakelse i en rekke internasjonale forskningspolitiske organer i EU og OECD bidrar også til styrking av kunnskapsgrunlaget for rådgivningsvirksomheten.

Vi har ment og mener at en sektorovergripende, langsiktig, grundig dokumentert og stadig forskningspolitisk innsats svarer best til de forventninger som lå bak etableringen av et felles forskningsråd. Vi mener samtidig at den rommer de beste forutsetninger for å gi solide og langsiktige resultater for norsk forskning. Mange har tvilt på dette underveis. Blant annet har det vært henvist til at en slik mer samlet strategisk tilnærming ikke fanger godt nok opp mangfoldet i selve forskningen samtidig som den er lite rasjonell gitt den sektoriserede innretning vårt politiske beslutningssystem har på dette området. Vi deler ikke denne vurderingen. Vi ser nå en gradvis tiltagende interesse nettopp for slike langsiktige og helhetlige vurderinger i det politiske beslutningssystem.

Forskning for fremtiden

La oss derfor nå se fremover. Jeg vil benytte anledningen til å peke på fire utfordringer der Forskningsrådet, universitetene, høyskolene og de øvrig forskningsmiljøene sammen med næringsliv og myndigheter, har betydelige arbeidsoppgaver som må løses om resultatene skal kunne høstes i den grad vi ønsker.

Opp til minst OECD-nivå – hvordan

Ambisjonen om å nå OECD-nivået for forskningsinnsatsen svarer til en økning i den samlede forskningsinnsatsen på 8-9 mrd i løpet av 5 år i forhold til dagens nivå på 18 mrd. Om lag halvparten av dette må komme fra det offentlige hvis ambisjonen skal nås. Skal vi få resultater må denne opptrappingen ha profil og innhold. Et viktig punkt gjelder næringsrettet forskning. Vi har bak oss mange år med nedgang i bevilgninger til næringsrettet forskning, Samtidig har vi et næringsliv som forsøker lite, og med en struktur som samlet sett fortsatt har sitt tyngdepunkt i råvareorienterte aktiviteter. Vi har derfor nå et sterkt behov for å bygge ut samspillet mellom forskning og næringsliv. Jeg skal komme nærmere tilbake til det om et øyeblikk. Sterkere fokusering på grunnforskning blir også avgjørende. Samtidig undergår viktige grunnforskningsområder en utvikling som innebærer at det er stadig mindre avstand mellom utvikling av ny grunnleggende innsikt og praktisk utnyttelse av den samme innsikt. Det betyr at vi har å gjøre med en fornyelse av selve oppfatningen av grunnforskningens betydning der den tradisjonelle lineære tenkningen neppe holder mål. Dette må også prege de politiske overveielser og beslutninger på grunnforskningsområdet fremover. Også innen viktige fag og disipliner har vi sterkt behov for å styrke rekrutteringen til og innsatsen innen basal forskning.

Økt fokus på kvalitet – større krav til konsentrasjon

Det kanskje viktigste budskapet fra vår side er imidlertid at vi mener vi i Norge har et tilstrekkelig fundament i eksisterende fag, disipliner og forskningsmiljøer både i offentlig og privat sektor til å kunne realisere en sterk opptrapping på en måte som er byggende for kvalitet og resultater. Men det er ikke i praksis mulig å kombinere vedvarende bevilgningsvekst og vekst i kvalitet uten at en betydelig del av bevilgningsveksten går til selve den faglige infrastrukturen, det vil spesielt si til grunnforskningen. I våre anbefalinger om hvilke forskningsområder som bør prioriteres fremover er derfor grunnforskningen meget tydelig markert. Det er med glede vi konstaterer at dette også er markert gjennom den politiske behandling av forskningsmeldingen. Vi vil på vår side nå konkretisere og videreutvikle våre anbefalinger i samspill både med forskningsmiljøene, næringslivet og med myndighetene fremover.

Vi har også notert at myndighetene viser sterk interesse for den rolle såkalte sentre for fremragende forskning kan få som et virkemiddel som forener vekst og kvalitet innen sentrale områder. Vi deler denne oppfatningen, og er nå i gang med utredningsprosessen som skal munne ut i konkrete forslag til hvorledes vi i Norge bør utvikle slike sentre. Våre forslag her vil foreligge i løpet av inneværende år, slik at vi kan komme i gang med de første sentrene allerede kommende år.

Verdiskapingsgapet – krever økt satsing på næringsrettet forskning

Når det gjelder forskning for og i næringslivet, står vi som nevnt overfor betydelige utfordringer. Det er tankevekkende å konstatere at dersom vi skulle ha opprettholdt det reelle nivået bevilningene på dette området hadde ved inngangen til tiåret, måtte vi ha doblet dagens bevilgningsnivå. Dertil forsker norsk næringsliv som nevnt, mindre enn næringslivet i de fleste sammenlignbare land. Det er til en viss grad forklarende, men slett ikke beroligende, at dette til dels er en følge av at vi har en mindre kunnskapsintensiv næringsstruktur enn i mange andre land. Det urovekkende ved dette faktum blir enda tydeligere fordi næringslivet etterhvert i mindre grad kan hente vekstimpulser fra olje- og gassvirksomhetene. Samtidig bidrar innslagene fra den såkalte ”nye økonomien” til at omstillingstakten i internasjonalt næringsliv akselererer sterkt. Verdikjedene i tradisjonelle bransjer påvirkes i sterk grad av den nye teknologien, samtidig som nye former for handel, tjenesteyting, kommunikasjon og underholdning vokser frem.

Hervik-utvalgets forslag

I dette bildet er forslagene fra Hervik-utvalget sentrale, og krever rask og positiv behandling. Utvalget foreslår en ordning som innebærer at en bedrift er garantert at staten dekker 25 prosent av kostnadene for nærmere definerte FoU-prosjekter innenfor en årlig ramme på 4 millioner kroner. Det foreslås videre at bokførte utgifter på innkjøp av forskningstjenester fra andre forskningsinstitusjoner, med en øvre grense på 8 millioner kroner, skal refunderes med 25 prosent. Hervik-utvalget vil også øke rammene for SNDs ordninger for å stimulere til nyskaping og entreprenørskap. De vil ha tiltak for å styrke forskerrekutteringen og de peker på det sentrale i å legge til rette for økt forskermobilitet. Utvalget foreslår også at det offentliges tilskudd til brukerstyrt forskning og strategiske programmer trappes opp.

Forskningsrådet vil understreke at gjennomføringen av disse forslagene må gå sammen med mer strategisk innrettede satsninger, fordi vi har et åpenbart behov for å løfte frem spesielle prosjekter og forskningsområder. Det gjelder ikke minst både på det marine området og innen IT, nettverksteknologi og telekommunikasjon, for bare å nevne to eksempler. Vi må derfor få til både en realisering av de ambisjoner forslagene fra Hervik-utvalget representerer, og en sterk opptrapping av de direkte næringsrettede bevilgninger over IT- og næringsdepartementets budsjett. Forskningsrådet er nå inne i et avsluttende arbeide med en omfattende revisjon og skjerping av strategien for næringsrettet forskningssatsing fremover. Vi vil således bidra aktivt i det arbeidet departementet og regjeringen nå går inn i for å gi politikken på dette viktige satsningsområdet en fremtidsrettet innretning.

Den raske og til dels voldsomme utvikling innen forskning, kunnskapsproduksjon og nye kunnskapsbaserte økonomiske og industrielle innslag, utfordrer det vi tradisjonelt har tenkt og gjort både innen forsknings- og næringspolitikken. Nye allianser, nye arbeidsmåter og nye industrier vokser frem. Kunnskapsinnholdet øker i så og si alt det vi betjener oss av til daglig. Et spesielt markert trekk er at denne utviklingen skjer fullstendig på tvers av landegrenser, ja datateknologien, som er blant de mest tydelige forandringskreftene, har som et av sine fremste karakteristika at den i teknisk og bruksmessig forstand er tilnærmet nøytral til spørsmålet om geografiske og samfunnmessige avstander.

Internasjonalisering - En grenseløs forskningspolitikk

Også for forskningen innebærer derfor utviklingen at internasjonalisering blir en stadig mer markert nødvendighet. Selv om forskningen alltid har vært internasjonal, er det grunn til å

hevde at vi nå har beveget oss inn i en ny fase hvor internasjonalisering og globalisering i økende grad også vil prege forsknings- og innovasjonspolitikken innhold, rammer og virkemidler. Vi trenger derfor mer enn noen gang internasjonalt samarbeide for å sikre at norsk forskning har internasjonal kvalitet, for å hente impulser både til tematisk relevans og til effektiv utførelse, og for å få impulser på områder som betyr spesielt mye for oss. Norge står kun for noen ørsmå promille av forskningen i verden. På de fleste områder er vi, som mange andre land, netto-importører av kunnskap.

Norge deltar aktivt blant annet i EUs rammeprogram og i en rekke internasjonale prosjekter. Men vi må bli enda mer aktive. Flere norske doktorander må legge inn et lengre utenlandsopphold i sitt doktorgradsprogram. Utenlandsk finansiering innen universitets- og høyskolesektoren må økes betraktelig. Vår store instituttsektor har en svært liten del av sin inntjening fra utlandet, et forhold instituttene avgjort bør arbeide for å endre. Utenlandsk næringsliv finansierer en lavere andel av den næringslivsfinansierte forskning som foregår i Norge enn hva tilfellet tilsvarende er i andre land. Samtidig legger norsk næringsliv en økende andel av sin forskning til utlandet. Det er således en sentral utfordring å øke Norges synlighet og attraktivitet internasjonalt. Vi må på bred front utfordre vår forskningsmessige stedbundethet og vi må mobilisere all vår gjestfrihet for å endre det bildet jeg her har skissert. Forskningsrådet har nylig gjennomgått hele batteriet av virkemidler vi rår over for bedre å kunne legge til rette for økte internasjonale innslag der det er faglig og forskningsmessig relevant.

Avslutning - Hva kreves for å nå resultater

Avslutningsvis er det imidlertid grunn til å minne om at når det gjelder selve viljen i vårt samfunn til å satse mer på å bygge en kunnskapsbasert fremtid, er vi verken først eller best. Alle våre handelspartnere gjør det samme, og flere av dem har lenge demonstrert sterkere vilje enn oss. Mobiliseringen av nysgjerrighet, kunnskap om, og vilje til å satse på forskning må fortsette. Hvis ikke blir vi sakte med sikkert akterutseilt i konkurransen om næringsvekst, kunnskap og om høyt kvalifisert arbeidskraft.

Takk for oppmerksomheten!